

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΛΕΥΘΑΝΤΗΣ: ΔΗΜ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

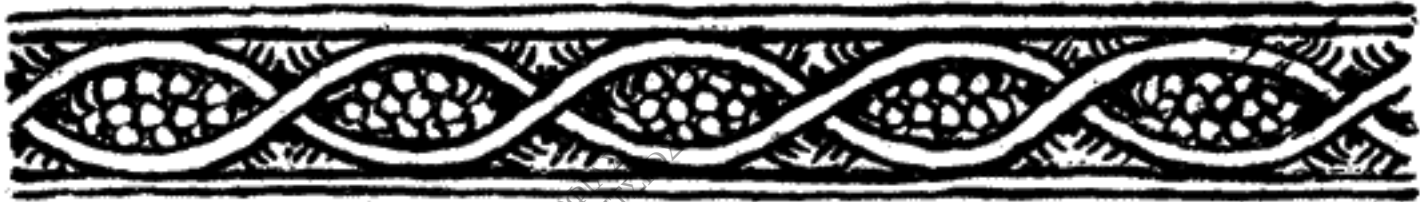
ΙΔΡΥΤΗΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ
1950

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΟΔΟΣ ΤΣΩΡΤΣΙΑ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

Κ.Τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

NICOLAY HARTMANN, Ο "ΘΕΜΕΛΙΩΤΗΣ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΟΝΤΟΛΟΓΙΑΣ,"

1. ΓΕΝΙΚΟΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ

Ἄν ἀναζητήσωμε μέσα στη σύγχρονη φιλοσοφία μιὰ προσωπικότητα πού ζή έντονα τὰ μεγάλα φιλοσοφικά προβλήματα τῆς ἐποχῆς, χωρὶς ἀμφιβολία θά τὴν εὕρωμε στὸ γερμανὸ φιλόσοφο Nicolay Hartmann. Γεννήθηκε στὴ Ρίγα τὸ 1882 καὶ τὴ μύηση του στὴ φιλοσοφία τὴν ἐπῆρε κατὰ τὶς ἀρχὲς τῆς πρώτης δεκαετίας τοῦ αἰῶνα μᾶς στοὺς κύκλους τῶν περιφήμων φιλοσόφων τῆς Μάμπουργκ Cohen καὶ Natorp. Ἀκολουθώντας τὶς διδασκαλίες τους, ἀσχολήθηκε μὲ τὰ προβλήματα τοῦ κριτικοῦ ἰδεαλισμοῦ καὶ ἰδιαίτερα μὲ τὴν πλατωνικὴ φιλοσοφία. Ἡ κυριώτερη προσπάθεια τῶν φιλοσόφων τῆς Μαρβούργης ἦταν, κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, νὰ δώσουν μιὰ κριτικὴ ἐρμηνεία στὰ συγγράμματα τοῦ Πλάτωνος ἐμφανίζοντας τὸν Ἀθηναῖο φιλόσοφο κατὰ κάποιον τρόπο ὡς ἀνὸ πρόδρομο τοῦ Kant. Ἡ προσπάθεια αὐτὴ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νὰ γραφῆ τὸ μεγάλο ἔργο τοῦ Natorp μὲ θέμα τὴν ἐρμηνεία τῆς πλατωνικῆς ἰδεολογίας, πού ἔχει μεταφρασθῆ στὰ ἑλληνικὰ ἀπὸ τὸν κ. Τσαμαδῶ. Βαδίζοντας ἐπάνω στὸν ἴδιο δρόμο καὶ ὁ N. Hartmann παρουσίασε στὰ 1909 τὴν πρώτη ἀξιόλογη φιλοσοφικὴ του συγγραφή, πού ἔφερε τὸν τίτλο «Ἡ ὄντολογικὴ λογικὴ τοῦ Πλάτωνος». Ἡ βασικὴ θέση πού ἐρχόταν νὰ ὑποστηρίξη τὸ σύγγραμμά του αὐτὸ δὲν ἐξέφευγε ἀπὸ τὶς γενικὲς ἀντιλήψεις τῶν Μαρβουργιανῶν. Ἐστέκονταν ἐπάνω στὴν ὑποκειμενικὴ λογοκρατικὴ βάση, πού δέχεται ὅτι ἡ σκέψη δημιουργεῖ ὄχι μονάχα τὴ γνώση ἀλλὰ καὶ τὸ εἶναι. Τὸ χτυπητὸ σύνθημα πού συνῶψιζε τὶς διδασκαλίες αὐτὲς ἦταν τότε ὁ γνωστὸς στίχος τοῦ Παρμενίδου «τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι». Τὸ στίχο τοῦτο τὸν ἐθεωροῦσαν ὅτι ὑπεδῆλωνε τὴν ταυτότητα τοῦ νοεῖν καὶ εἶναι, παρ' ὅλον ὅτι οἱ φιλόλογοι ἐρμηνευτὲς (Zeller, Burnet) εἶχαν ἀποδείξει ὅτι ἡ ὀρθὴ ἐρμηνεία ἦταν ἄλλη: μόνον ἐκεῖνο πού ὑπάρχει ἢ μπορεῖ νὰ νοηθῆ. Οἱ Νεοκαντιανοί, παρὰ κινήμενοι ἀπὸ ἐξαιρετικὸ ζήλο, ἐρευνοῦσαν μέσα στὰ κείμενα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ζητώντας νὰ στηρίξουν τὶς δικές τους θεωρίες πού ἢ πηγὴ τους ἦταν στὴν καντιανὴ φιλοσοφία. Σὲ μιὰ παρόμοια ἀναδρομὴ θέλησε καὶ ὁ φιλόσοφος μᾶς νὰ

στηρίξη τὸ ξεκίνημά του καὶ ἀπὸ τότε χρονολογεῖται ἡ βαθειὰ γνωριμία του μὲ τὰ πλατωνικὰ καὶ ἀριστοτελικὰ κείμενα. Ὅσο δὴ μᾶς κ' ἂν ἐφαίνονταν πιστὸς στὶς νεοκαντιανὲς ἰδεαλιστικὲς θεωρίες, ὁ τίτλος μόνον τοῦ βιβλίου του ἢ μπορεῖ νὰ μᾶς πληροφορήσῃ, ὅτι τὴ σκέψη του τὴν ἀπασχολοῦσαν ἄλλου εἴδους ἀνησυχίες. Γιὰ ἓνα πνεῦμα ἰσχυρὸ ὡς τὸν N. Hartmann ὁ κριτικὸς ἰδεαλισμὸς δὲν ἦταν παρὰ ἓνα πλέγμα πού δὲν ἦταν ἱκανὸ νὰ τὸν δεσμεύσῃ. Τὸ βασικὸ πρόβλημα πού εἶχε γι' αὐτὸν ἐνδιαφέρον δὲν ἦταν τὸ γνωσιολογικὸ ἀλλὰ τὸ ὄντολογικὸ. Παίρνοντας γιὰ θέμα τῆς πρώτης του μελέτης τὴν ὄντολογικὴ πλευρὰ τῆς πλατωνικῆς λογικῆς, ἀναπόφευκτο ἦταν νὰ προσανατολισθῆ πρὸς τὶς ὄντολογικὲς μελέτες.

Γιὰ νὰ ἀνοίξη δρόμο πρὸς τὴ νέα κατεύθυνση ἤρθαν νὰ συνεργήσουν καὶ ἄλλες ἐξωτερικὲς ἀφορμὲς. Στὰ 1913 εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος τὸ βιβλίο τοῦ Husserl «Ἰδέες γιὰ μιὰ καθαρὴ φαινομενολογία καὶ φαινομενολογικὴ φιλοσοφία». Ἡ ἐκδοσὴ ἐσήμαινε μιὰ ἀποφασιστικὴ στροφὴ γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῶν φιλοσοφικῶν ἰδεῶν. Ὁ Husserl, βαδίζοντας σὲ καινούριο δρόμο, εἰδείχνε ὅτι κοντὰ στὴ σκέψη διαδραματίζει σημαντικὸ ρόλο καὶ ἡ ἐποπτεία. Γυρίζοντας στὴν ἀπροκατάληπτη διερεύνηση τῶν φαινομένων τῆς γνώσεως παρουσίαζε ἀκριβολογικὲς ἀναλύσεις ἀναφερόμενες στὴν ἐμπραγμάτωσή τους. Ἐπροχωροῦσε τόσο πολὺ ὥστε κατακινώντας τοὺς δισταγμοὺς τῶν Νεοκαντιανῶν ἀρχισε νὰ μιλή γιὰ τὴ δυνατότητα νὰ μελετήσωμε ὄντολογικὰ προβλήματα. Δὲν ἐδίστασε καθόλου νὰ χρησιμοποιοῦσῃ τὸν δρῶ «Ὀντολογία» πού ἀπὸ ὀλόκληρες δεκαετηρίδες δὲν εἶχε χρησιμοποιηθῆ στὴ φιλοσοφικὴ φιλολογία. Ἦταν φανερό ὅτι εἶχε φτάσει ἡ ὥρα νὰ ξαναρχίσῃ ἡ συζήτηση γύρω στὸ ὄντολογικὸ πρόβλημα. Ἐως τότε ἡ φιλοσοφικὴ ἐρεῦνα εἶχε γιὰ θέμα τῆς τῶ νοεῖν. Οἱ Νεοκαντιανοὶ ἐμελετοῦσαν τὸ εἶναι θεωρώντας το ὡς ἄν κάτι πού δημιουργεῖται ἀπὸ τὴ νόηση. Τὸ γνωσιολογικὸ πρόβλημα εἶχε πάρει ἀναμφισβήτητὴ προτεραιότητα. Ἀλλὰ τῶρα τὰ πράγματα ἀντεστράφηκαν. Ἀρχίζει τὴν προτεραιότητα νὰ τὴν παίρνῃ τὸ εἶναι. Ἡ ἀφετηρία καὶ ὁ στόχος τῶν ἐρευνῶν θά εἶναι ὄχι τὸ ὑποκείμενο, ἀλλὰ τὸ ἀντικείμενο. Τὸ ὑποκείμενο μᾶς ἐνδια-

φέρει μόνο θεωρημένο ως έκτελεστής των γνωσιολογικών πράξεων, που μᾶς κάνουν προσιτό το αντικείμενο. Δεν είναι ἐδῶ ὁ χώρος γιὰ νὰ ἐρευνηθοῦν οἱ παράγοντες πού αἰτιολογοῦν τὴ στροφή αὐτὴ ἀπὸ τὸ νοεῖν στὸ εἶναι, ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο στὸ ἀντικείμενο. Ἴσως νὰ ἔχη δίκαιο ὁ Heidegger πού εἶπε, ὅτι οἱ μεγάλες ἀνακαλύψεις πού ἐπραγματοποιήθηκαν σὲ ὅλους τοὺς τομείς τῆς πραγματικότητας μᾶς ἔδωκαν τὸ θάρρος νὰ θέσωμε τὸ ἐρώτημα: Τί εἶναι τέλος πάντων αὐτὴ ἡ πραγματικότητα, νὰ ἐπαναλάβωμε τὸ ἀριστοτελικὸ ἐρώτημα: Τί τὸ ὄν; Στὴν ἐπεξεργασία αὐτοῦ τοῦ προβλήματος ἀφιέρωσε μεγάλο μέρος τῶν ἐρευνῶν του καὶ ὁ N. Hartmann. Πλησιάζοντας στὴ φαινομενολογικὴ φιλοσοφία καὶ χρησιμοποιώντας τὴ μέθοδο τῆς ὄπως τὴν εἶχε εἰσηγηθῆ ὁ Husserl, καὶ ὅπως τὴν εἶχε χρησιμοποιήσει μελετώντας τὸν συναισθηματικὸ τοῦ ἀνθρώπου κόσμου ὁ Max Scheler, παρουσίασε στὰ 1921 ἕνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικώτερα γιὰ τὴ νοοτροπία του σύγγραμμα: «Ἀρχές μιᾶς μεταφυσικῆς τῆς γνώσεως». Στὸν πρόλογο τοῦ ἔργου του ἔγραφε, ὅτι τὸ θέμα του δὲν ἦταν ἡ κριτικὴ τῆς γνώσεως, ὅπως ἐσυνήθιζαν νὰ τὴν παρουσιάζουν οἱ ὁπαδοὶ τῆς νεοκαντιανῆς φιλοσοφίας. Ἡ πρόθεσή του ἦταν νὰ οικοδομήσῃ μιὰ γνωσιοθεωρία «στηριγμένη ἐπάνω σὲ μεταφυσικὲς βάσεις». Εἶχε πιά ἀποφασιστικὰ ξεπεράσει τὴ λογοκρατικὴ ἐπίδραση τοῦ κριτικοῦ ἰδεαλισμοῦ καὶ εἶχε προχωρήσει στὶς ὄντολογικὲς του διερευνήσεις μακρύτερα καὶ ἀπὸ τὸν Husserl. Ἡ φαινομενολογικὴ ἀνάλυση τοῦ γνωσιολογικοῦ φαινομένου, στὴ μορφή πού τὴν ἀσκοῦσαν οἱ γῦρο ἀπὸ τὸν Husserl στοχαστές, δὲν τὸν ἱκανοποιούσε. Εὑρίσκει μέσα σ' αὐτὴν ὑπολείμματα ἰδεαλιστικά. Εἶχε τὴν ὑπόνοιαν ὅτι οἱ φαινομενολογικὲς ἐκείνες ἀναλύσεις εἶχαν γιὰ ἀποκορύφωσή τους ἕναν φαινομενολογικὸ ἰδεαλισμὸ. Πραγματικὰ μερικὲς ἀναλύσεις πού ἔδινε ὁ Husserl σχετικὰ μὲ τὸν ἀντιληπτικὸ τρόπο πού μᾶς κάνει προσιτὰ τὰ ὄντα τῆς αντικειμενικῆς πραγματικότητας, ἐπλησίαζαν πρὸς τὸν καντιανὸ ἰδεαλισμὸ. Κατὰ τὸν ἰδρυτὴ τῆς φαινομενολογίας, τὸ ὄν πού ὑπάρχει μέσα στὴν αντικειμενικὴ περιοχὴ σχηματίζεται ὡς ἕνα ὄριο (limes) ἀπειραρίθμων προοπτικῶν ἀπόψεων οἱ ὁποῖες μᾶς δίδονται κατὰ τὴν αἰσθησιακὴ ἐποπτεία. Εἶχε μιλήσει ὁ Husserl γιὰ ἕνα «ἀναφορικὸ ἀντικείμενο» πού στέκεται ἀπέναντι στὴ συνείδηση διατηρώντας μιὰν ἀνεξαρτησία. Δὲν εἶχε ὅμως καθορίσει τὸν ὄντολογικὸ τρόπο τῆς ὑπάρξεώς του. Οἱ χουσερλιανὲς ἀναλύσεις εἶχαν περιοριστῆ μόνο στὴν ἀνάλυση καὶ περιγραφή τῶν ἀναφορικῶν συνειδησιακῶν ἐνεργημάτων. Ἄφηναν ὅμως ὀλοκληρωτικὰ ἀκαθόριστο τὸ ἀντικείμενο, πού στέκεται ἀπέναντι στὰ συνειδησιακὰ ἐνεργήματα. Κατὰ τὴν ἀντίληψη τοῦ Hartmann ἔπρεπε ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ ση-

μεῖο νὰ διερευνηθῆ. Οἱ φαινομενολογικὲς ἐρευνες λοιπὸν ἔπρεπε νὰ συμπληρωθοῦν. Ἄν εἶχαν προωθηθῆ πρὸς τὸ σημεῖο τοῦτο οἱ σχετικὲς διερευνήσεις, λέει ὁ Hartmann, θὰ ἔφταναν στὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ γνωσιοθεωρητικὸ πρόβλημα εἶναι στὴν οὐσία τοῦ ὄντολογικοῦ καὶ μεταφυσικοῦ.

Τὸ κύριο πρόβλημα κατὰ τὸ Hartmann εἶναι νὰ εὑρεθῆ ὁ μεταφυσικὸς πυρήνας τοῦ γνωσιολογικοῦ φαινομένου. Πρέπει τὰ γνωστικὰ φαινόμενα νὰ τὰ μελετήσωμε στὴ μορφή πού μᾶς δίδονται χωρὶς μονομερεῖς προϋποθέσεις. Τέτιες μονομέρειες εἶναι πολὺ συνηθισμένες στὴ φιλοσοφία, καὶ στὴ γνωσιοθεωρία παρουσιάζεται ἡ πανάρχαια ἀντίθεση τοῦ ἰδεαλισμοῦ ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος καὶ τοῦ ρεαλισμοῦ ἀπὸ τὸ ἄλλο. Μᾶς χρειάζεται γιὰ νὰ ἐλευθερωθοῦμε ἀπὸ τὴ μονομέρεια τῶν ἀπόψεων μιὰ μεθοδικὴ πορεία πού θὰ μᾶς κἀνῃ προσιτὰ τὰ φαινόμενα χωρὶς νὰ τὰ παραμορφώσῃ. Μιὰ τέτια μέθοδος ἰσχυρίζεται ὁ Hartmann ὅτι ὑπάρχει. Εἶναι ἡ «ἀπορητικὴ» διερεύνηση τῶν δεδομένων, ὅπως τὴν χρησιμοποιούσε ὁ Ἀριστοτέλης. Τὸ σφάλμα τῶν μονομερῶν ἀπόψεων στέκεται στὸ ὅτι δὲν δέχονται τὰ φαινόμενα στὸν ἀντινομικὸ τους χαρακτήρα. Προσπαθοῦν νὰ συνδιαλλάξουν ἢ καὶ νὰ ἐξαφανίσουν τίς ἀντινομικὲς ἀναφορές. Ἀντίθετα ἡ ἀριστοτελικὴ ἀπορητικὴ μέθοδος προχωρεῖ χωρὶς φόβο πρὸς τὰ ἀντινομικὰ δεδομένα, ἀγωνίζεται νὰ τὰ διαφωτίσῃ χωρὶς νὰ τὰ παραμορφώσῃ καὶ ἀφίνει τὴν ἀντινομικὴ σχέση νὰ ὑφίσταται. Ὁ ἰδεαλισμὸς καὶ ὁ ρεαλισμὸς διστάζουν νὰ μελετήσουν, ὅπως ἔχει δοθῆ ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πράγματα, τὴν ἀντινομικὴ σχέση πού ἐμφανίζει ἡ ἀντιπαράβολη τοῦ ὑποκειμένου πρὸς τὸ ἀντικείμενο. Τὸ ἕνα σύστημα ἀγκιστρώνεται στὸ ὑποκείμενο καὶ θέλει νὰ ἐξαφανίσῃ τὸ ἀντικείμενο, τὸ ἄλλο κἀνει τὸ ἀντίθετο ἀγκιστρώνόμενο στὸ ἀντικείμενο καὶ ἐξαφανίζοντας τὸ ὑποκείμενο. Οὔτε ὁ ἰδεαλιστὴς οὔτε ὁ ρεαλιστὴς ἔχουν τὴν ψυχικὴ ἀντοχὴ νὰ ἀντικρύσουν τὴν ἀντινομία, νὰ τὴν δεχθοῦν ὅπως εἶναι καὶ νὰ ἐμβαθύνουν μέσα σ' αὐτὴ. Κατὰ τὸν Hartmann τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ τοῦ φιλοσοφοῦντος ἀνθρώπου εἶναι νὰ ἐπεξεργασθῆ ἀπορητικὰ τὴν ἀντινομικὴ σχέση πού ἐμφανίζουν οἱ ἀντιτιθέμενοι ὄροι, ὑποκείμενο—ἀντικείμενο.

Εἶναι φανερό ὅτι καὶ ὁ Hartmann ἀκολουθώντας τὴ σύγχρονη γενικὴ τάση τῆς φιλοσοφίας προσπαθεῖ νὰ ἰδρύσῃ δική του μέθοδο ἰκανὴ νὰ μᾶς παρέχῃ νέο εἶδος ἐμπειρίας. Ὁ Μπέρκσον εἶχε μιλήσει γιὰ τὴν ἐνόραση θεωρώντας τὴν ὡς τρόπο ἀντικρυσματός πού μᾶς κάνει προσιτὴ τὴν ἀληθινὴ μεταφυσικὴ ἐμπειρία. Ὁ Husserl ὡς ὄργανο ἀποκαλυπτικὸ τῆς φαινομενολογικῆς ἐμπειρίας συνιστᾷ τὴ «φαινομενολογικὴ ἀναγωγή». Ὁ Hartmann προτείνει ὡς μεθοδικὸ ὄργανο τὴν «ἀπορία» καὶ χαρακτηρίζει τὴ μέθοδο του μεταγράφοντας στὰ

γερμανικά τόν ελληνικών όρο «Apoetik» (άπορητική). Καί οι φιλόσοφοι πού ήρθαν κατόπι παρουσίασαν ανάλογους μεθοδικούς δρόμους. Για τόν Heidegger ο άπακαλυπτικός δρόμος είναι ή άγωνία και για τόν Σάρτρ ή ναυτία.

Ακολουθώντας τις μεθοδολογικές οδηγίες του φιλοσόφου μας, πρέπει να προχωρήσωμε στο άντίκρουσμα του γνωσιολογικού φαινομένου χωρίς να παραμορφώσωμε τόν άντινομικό του χαρακτήρα. Ένα τέτιο άντίκρουσμα θά ήμπορούσε να μάς δείξη ότι γνώση είναι μία ασχέτιση μεταξύ του ύποκειμένου και του άντικειμένου. Για να γνωρίση τό ύποκείμενο κάτι, πρέπει να πραγματοποιήση μίαν έξοδο από τόν έαυτόν του (transcendence). Η δοξασία του Husserl, ότι ή γνώση είναι φαινόμενο αναφερόμενο σε κάτι πού κείται έξω από τό άντικείμενο, γίνεται δεκτή και από τόν Hartmann χωρίς καμιά έπιφύλαξη. Πρέπει όμως να προστεθή ότι για να συνειδητοποιήθη ή γνώση χρειάζεται μία επάνοδος του ύποκειμένου προς τόν έαυτό του. Η συνειδητοποίηση αυτή δέν νοθεύει καθόλου εκείνο πού έχει άντιληφθή τό ύποκείμενο, όταν είχε έξέλθει από τόν έαυτό του και είχε έγγίσει κατά κάποιον τρόπο τό άντικείμενο. Από τήν έπαφή αυτή, κατά τό ξαναγύρισμα του ύποκειμένου στον έαυτό του, έπιουμβάλνει ένας καθορισμός του ύποκειμένου. Στο σημείο τουτο ή άντίληψη του Hartmann πλησιάζει πολύ τήν άριστοτελική διδασκαλία τήν αναφερόμενη στην άποδοχή της καθαρής μορφολογικής εικόνας στην περιοχή του ύποκειμένου. Αλλά ή γνώση, αν θεωρηθή κατά τό περιεχόμενό της, δέν αποτελεί πιστή έξείκονιση του άντικειμένου πού θέλει να αντιπροσωπεύση. Αυτό βεβαιώνεται από τήν καθημερινή έμπειρία. Όταν αρχίζωμε να μελετώμε ένα φαινόμενο, στην αρχή παίρνουμε μία άτελή ιδέα γι' αυτό. Όσο ή μελέτη μας γίνεται βαθύτερη, τόσο ή εικόνα πού μάς έδωκε αρχικά τό άντικείμενο γίνεται άκριβέστερη. Έχομε όμως πάντοτε τή συνείδηση ότι μένει κάποιο υπόλοιπο. Τό άντικείμενο πού έχομε στήσει ως στόχο της έρεύνης μας, έχει μέσα του έναν όντολογικό πυρήνα πού μάς ξεφεύγει. Αισθανόμαστε ότι αυτός ο όντολογικός πυρήνας είναι στο βάθος του όντολογικά καθωρισμένου. Έχομε όμως και μία πληροφορία πού πηγάζει από έσωτερικές πηγές και μάς λέει ότι ή όντολογική αυτή ούσία στο βάθος της μένει ασύλληπτη. Έχει κατασκηνώσει σε μία υπερβατική περιοχή. Όσο πλησιάζομε προς αυτή, τόσο αυτή άπομακρύνεται. Σ' αυτή τήν άτελεύτητη μετακίνηση προς τό υπερβατικό φαίνεται πως

(Ακολουθεί)

προσκρούει ο Kant, όταν λέη για τις ιδέες ότι άπομακρύνονται προς τό άπειρο και ο Husserl, όταν χαρακτηρίζει τήν άντίληψη του όντος ως όριακή (limes).

Η άνάλυση πού προηγήθηκε δίνη στο Hartmann τό δικαίωμα να εισηγηθή μία σπουδαιότατη γνωσιολογική και όντολογική διαστολή. Πρέπει να διαστείλωμε τήν παραστατική εικόνα πού θά μάς δίνει ή στο άντικείμενο αναφερόμενη γνώση από τό ίδιο τό άντικείμενο θεωρημένο στην όντολογική του ούσία. Η γνώση κατευθυνόμενη προς τήν περιοχή πού κείται έξω από τό ύποκείμενο προσπαθεί να καθορίση και να κατανοήση τά όντα πού εύρίσκονται τοποθετημένα εκεί. Έως σε ένα σημείο είναι δυνατή αυτή ή κατανόηση των άντικειμένων. Ένα τμήμα από τή συνολική άντικειμενική περιοχή γίνεται προσιτό στη γνώση πού εκπορεύεται από τό ύποκείμενο. Τό τμήμα αυτό αποτελεί τήν περιοχή των άντικειμένων με τά όποία αναστρέφεται τό ύποκείμενο. Είναι ο λεγόμενος άντικειμενικός κόσμος, μέσα στον όποιον κινείται και έκδηλώνει τήν ένεργητικότητά του τό ύποκείμενο. Αλλά ή περιοχή του άντικειμενικού αυτού όντος δέν έξαντλεί τό σύνολο της όντολογικής περιοχής. Πέραν απ' αυτήν αρχίζει ή άπέραντη περιοχή του όντος πού άρνεϊται να ύποταχθή στην άνθρώπινη γνώση και δέν στέργει να γίνη ύποχείριό της και άντικείμενό της.

Τήν περιοχή αυτή τήν ονομάζει ο Hartmann τόπο του ύπεραντικειμενικού και ύπερνοητού. Τό όν πού άποσύρεται στην περιοχή εκείνη δέν είναι προσιτό στους νοητικούς καθορισμούς. Αποτελεί τή «μεταλογική» σφαίρα του όντος. Ένορατικά έχομε τήν πληροφορία για τήν ύπαρξή του, χωρίς να ήμπορούμε να τό πλησιάσωμε. Ο χώρος της άντικειμενικοποιημένης όντολογικής περιοχής ήμπορεί να μετατοπίζεται και να εύρύνεται. Δέν θά ήμπορέση όμως ποτέ να έξαντλήση τήν σφαίρα του ύπερνοητού και ύπεραντικειμενικού. Έτσι ή φιλοσοφία του Hartmann, χωρίς να παραγνωρίζει τόν όντολογικό χαρακτήρα του άντικειμενικοποιημένου γνωσιολογικού φαινομένου, μάς οδηγεί να άντικρύσωμε τήν ύπαρξη της ύπεραντικειμενικής πραγματικότητας. Δέχεται τή σχέση πού ύπάρχει μεταξύ του ύποκειμένου —άντικειμένου ως όντολογικό φαινόμενο, ως κάτι πού σχηματίζεται από τή διατομή των δύο αυτών όρων. Αλλά δέν περιορίζει τά όντολογικά σύνορα μέσα στην περιοχή των προσιτών στη γνώση άντικειμένων. Μάς κάνει μαζί με τόν Πασκάλ και τόν Πλάτωνα να αισθανθοϋμε κάτι από τή φρικίαση πού έμπνέει τό άρρητο, τό άνεξιχνίαστο και τό ύπερνοητό.

Κ. Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ